

S O K F Ő L E.

XXXVII szám. Béts. September 7-dikén. 1832

H a l á l.

Az a' mit mi a' természetben *Halál* nak nevezünk, tsak *relativa notio*. Hogy is lehetne általános (absoluta) halálról beszélni ott, a' hol minden él? — A' halál ily értelemben egy lenne azzal a' setétséggel, mely a' világ teremtése előtt volt, azzal a' semmivel, melyből lett a' világ. Holt test tehát, vagy holt materia ily értelemben más szókkal így esnék: setét világosság, vagy olyan valami, a' mi semmi.

Relative igen is szabad a' halálról beszélni; 's ily értelemben hóltnak mondjuk mind azt, a' mi előttünk esmeretes alkotó tulajdonságaitól (*characteres essentielles*) akármimódon megfosztatik. Ne gondoljuk azonban hirtelenkedve, mintha alkotó tulajdonságainktól megfosztatni, és általános halálba süljedni, egyetenne. A' chemiai elegyítések az elegyített testeket egészen megfosztják minden élébbeni tulajdonságaiktól, még is életben, de más formák alatt megjelenő életben hagyják azokat. Így a' kénkö és kéneső, melyekből tzinóbrium leszsz, elhal ugyan az elegyítés által, az az se a' kénkö, se a' kéneső nem bír volt tulajdonságaival; de mivel lelkiképen (*in potentia, non actu*) mind a' kettő-bár megfoghatatlanúl — ott van a' tzinóbriumban: látnivaló, hogy ez az elhalás nem általános; vagy hogy a' kettő tsak behalt a' harmadikba, mely belőlök lett, nem végképen kihalt. Így az állat, mely élébb érzett, mozgott, magát táplálta, gondolkodott, 's a' t. minekutánna ezeket többé nem teheti meghóltnak mondatik. Vagy ezen névfejtő Határozatot származatfejtővel (*Definitio nominalis et realis*)

Toldalék a' M. Kurírhoz.

tserélvén fel, Relative meghólt az, a' mi elvesztette a' maga egymiségét (individualitas) 's visszatért az egészbe (absolutum).

Míntogy minden egymí, épen azért mert egymí, bizonyos helyet foglal el; és mível a' mí a' tér határai közt van, ugyan az az idő határain is belől esik: latnivaló, hogy minden egyes dolog elébb utóbb meghal. Elvégeztetett dolog, hogy egyszer mindenek meghaljanak. Az örökkévalóság tsak az Egész tulajdonsága; a' mí egyes, véges.

Az egymíeknek az Egészbe való ezen általmenetele nem történhetik, 's nem is történik a' természet rendi szerént egy tsapásra. Apródonként halunk meg, kezdvén már böltsönkben: *nascentes morimur*. Betegség nem kívántatik arra, hogy meghalhassunk; 's még ha betegség van is jelen: a' halál három ostrom után veszen meg. Először elalusznak érzékeink. Idegeink se belső, se külső hatásokat nem éreznek. Szemünk van, de nem látunk; fülünk, de nem hallunk; agyvelünk, de azzal vagy épen nem, vagy zavarosan gondolkozunk 's a' t. fájdalmaink megszűnnek. Ez *érzéki halál* (*mors sensitiva*, v. *sensuum*) Másodszer a' szív és üterek (*arteria*) verése hal el. A' vérerek (*vena*) még munkások, 's a' vért a' testnek minden részeiből a' szívre viszik; de az ott megáll, — nem oxydálódik, — *decomponálódik*. A' test meghidegűl, és, mível minden vér a' szívnél van, megsárgűl. *Allati halál* (*mors animalis*). Ezt hívják közönségesen halálnak. De még megvan a' táplálati élet (*vita vegetativa*); a' haj, körmök szembetűnőképen nőnek, minekutánna a' test régen meghidegűlt is. Mikor ezek is megszűnnek: akkor van a' harmadik és utólsó halál (*mors vegetativa*), *táplálati halál*.

Föld öregedése. — Elme futtatás.

A' kik az állatok 's plánták kővévált maradványit vizsgálják, azt veszik észre, hogy az állatok közzül jelesen olyanoknak tsontjai találatnak észak táján, például Sziberiában, melyek ma tsak a' forró éghajlat alatt élnek. Ebből így okoskodnak: az a' nagy revolutio, melyen a' föld keresztül esett, megváltoztatta annak pólusait 's a' t. Vajon nem rövidebb út-e ennek ki-magyarozására az a' mit Humboldt mond?

A' régi világban az egész föld melegnérsékletű más volt, mint ma. Akkor még a' föld ifjúi tűzzel hevült. Miért? Nagyobb divatban volt a' chemicus processus, mint van ma. A' tenger borította a' föld színét, tsak némely szigetek állottak ki; 's a' tenger nagy műhelyében szakadatlanul folyt, mint ma is, a' kristályosodás (itt legalább nem nevezhetem jegesedésnek); a' hegyek rétegei akkor ülepedtek le 's a' t. Tudjuk pedig, hogy minden kristályosodás alkalmával melegség fejlődik ki tsak egy kevés mennyiségű materiában is. A' szélesen kiterjedt tengerből kifejlett melegnek könnyű volt a' száraz föld mérsékletét olyanná tenni általában, mint a' milyen az ma a' forró éghajlat alatt. Különben is tsak némely szigetek látszottak ki 's a' t.

Ezt a' melegséget még ma is — ha szinte nem oly nagy mértékben is — fejti ki a' tenger; a' tengerről fúvó szél ezért melegebb a' száraz földnél; és hogy a' pólusok alatt jeges tenger van: nyilvánágos jele, hogy ott nagy darab száraz földnek kell lenni. Nem rekesztem ugyan innen ki a' nap sugárainak hatását vagy nem hatását is.

A' mely méntékben fogy a' tenger, abban hidegszik hát az éghajlat, öregszik a' föld; 's ez elmúlhatatlanul húzza maga után az állatok országa változá-

sait (hogy a' plántákat elhallgassam). Az embernek kedvezőbb a' mérséklett, mint a' forró ég. Ezért ne keressük őtet petrificálva. — A' nagy hideg előli őtet; megszűnhet az ember lenni a' földön, pedig a' föld megmarad. Vagy, mint az emberben idejéhez, 's az idővel együtt javúlni vagy romlani szokott nedveihez képest különböző bélférgek (entelmintha) származnak: úgy a' földön is 's a' t.

A' feljebbiekből még azt is lehetne következtetni, hogy a' föld nem tűz, hanem fagy által ég meg, vagy vész el; az az eltöröltetik róla az ember. Ez a' kettő mind egy. Azért mondja az Olasz: Ha én meghalok, az egész világ meghal, t. i. rám nézve,

A p r ó s á g o k.

A' tébolyodott rendesen elébb eszére jön ha betegségbe esik, 's azután hal meg. Mily különös magához jövés lehet ez! Emlékezetében az a' dolog lebeg, mely abban legerősebb, legújabb volt akkor, mikor megtébolyodott. Tébolyodása egész idejére nem emlékezik, mint ha azt nem is élte volna. De mi hozza őtet eszére a' halál előtt? Úgy látszik, a' természet nem akarja tőle ellopni az életet. Viszsa adja azt elébb; mert a' tébolyodás ideje csak álom volt, nem élet, — „*unser Denken ist unsere Zeit, im Schlafe gibt's keine Zeit für uns*“ — azt mondja Oken; 's mikor egészen vissza van adva, akkor veszi el, nyílván, nem lopva. Így:

A' Reptiliák kő közzé növe sok száz esztendőig alusznak. Hogy meghalhassanak, elébb vissza nyerik élteket, de a' melyet kevés órák múlva szabadon, nem fogságban, kell elhagyniok, mivel a' levegő viszonyosságait ki nem állhatják. — A' tébolyodott magához

jövése — beteg ágyában — és a' Reptiliák száz eszten-
dős álom után történt felébredések közt tökéletes
megegyezés van.

A' természet egy nagy könyv; abban vannak leírva
azok, a' melyek az Istenben láthatatlanok. Az könyv
nyitva áll minden előtt: de sokan nem érkezik be-
lenézni; sokan néznek bele, de olvasni nem tudnak,
— még úgy sem, ha szemüveget vesznek. Pedig a'
könyv nem Chinai betűkkel van írva. A' legszebb
hieroglyphok vannak abban, melyeket minden nyelven
egyformán lehet olvasni; annyival inkább, mivel semmi
utánozás (Nachdruck) semmi magyarázó, világosító
(Commentatorok, Scholiástak) az eredeti textust meg
nem ronthatták, homályosíthatták. Azonban gyerme-
kek is olvassák Terentiust, Grotius is! —

Furtsa az a' *Kevélység* az emberben, — annál
furtsább, mennél bizonyosabb, hogy kisebb nagyobb
mértékben mindenikönkben van, és hogy az egyedül
csak a' tudatlanságból származik. — Sok, a' ki magát
bóltának tartja, így elmélkedik: Az még is nagy dolog,
hogy az ember annyira el tud magáról felejtkezni,
hogy magát embertársánál nemesebb valóságnak, fel-
sőbb rendű teremtesnek képzele, 's azt megútalja. Az
erköltsi Valóság mind egy rangú: 's miért nem elég-
szik meg azzal, ha az egész természet az ő szolgálat-
jára, gyönyörködtetésére van teremtvé? Az ő számára
jön fel a' nap; az ő számára virágozik a' tavasz, terem
a' nyár, 's az ősz 's a' t; az állatok az ő hasznára te-
remtetek: 's miért, ugyan miért annak a' ki minden
egyéb teremteseken fejül van, az embereken is fejül
emelkedni? 's a' t. s' a' t. — A' ki még egy foggal ból-

tsebb, az örömost megengedi ugyan hogy a' nap, hóld, tsilagok, mind sokat tesznek az ember hasznára: de tagadja, hogy ezek egyedül tsak az emberért vólnának. Elégedjünk mi meg a' földel — így okoskodik ő — ez az, a' mi egyenesen, 's kirekesztőleg mi érettünk teremtett.

Bóldog Ísten! 's ugyan a' föld tsak mi érettünk, teremtett vólna? Úgy hát tsak ugyan még is van miért kevélykednünk? — De szeretném tudni: mi lehet hát az oka, hogy ezen a' mi érettünk teremtett földön oly igen sok van, a' mi gyakran felettébb kedvetlen érzést szül bennünk? — A' Sásákak felkerekednek, 's azt, a' mit a' föld *tsak mi érettünk!* termett, egy pillantat alatt feleszik előlünk, — 's mi éhel halunk el! — Megzúdul a' jégeső, zivatar, égi háború: 's az az ember a' kiért van a' föld, nem nézhet a' felzavart elementumok szemébe. — Jön egy döghalál a' fellegek szárnyain, 's mint a' végeikre állított kártyák, omlanak rakásra az emberek. — Tsak egy kis földindulás reszkettesse meg azt a' mi érettünk teremtett földet: azt se tudjuk merre szaladjunk, vagy szaladjunk-e? Pedig a' legnagyobb földindulás is tsak olyan az egész föld temérdekségéhez képest, mint mikor a' légytsiptelő, bőrének azt a' kis részét, melyen az alkalmatlan vendég van, kevéssé megrázza. — — Vajon nem okosabb lenne-e hát megfordítani a' dólgot, 's azt mondani: mi vagyunk a' földért; vagy minekutána a' föld magáért teremtett, mi úgy termettünk rajta, mint a' gombák. Valóban, ha a' természet nagy Oeconomia-jában széljel nézünk, aligha így nints a' dolog. Ne magunkon kezdjünk okoskodni; mert így soha se megyünk túl magunkon; telhetetlenek vagyunk magunkal. Visgáljuk a' körülünk eső dólgot, de tiszta szemekkel, — a' földet magában, 's az égite-

stekhez való viszonyban; vizsgáljuk meg az egész Systema planetarium -ot, 's a' t. 's a' t.; így fogjuk, és csak így fogjuk megismerni magunkat. Így ki fog tetszeni, hogy az ember úgy van a' földhöz, mint a' moh a' plántához, a' levelész a' fához, melyen termett, — 's mint vannak a' bél férgek az emberhez, kinek belsejében élösködnek. Élödik, paraziták, vagyunk a' föld színén, nem egyebek; 's legnagyobb ditsőségünk abban áll, ha kevés alkalmatlanságot okozunk az élő testnek, melynek vérét szívjuk. — Kevély ember! esmerd magadat. —

Gőzladik vasból.

A' keletindiai társaság számára most készített az első gőzladik vertt vasból, melly arra fodittatik, hogy a' Ganges vizén vontassa felfelé a' terhes hajókat. Ezen vasladiknak hossza 125 lábnyi, szélessége 24 láb, és fedelétől fenekig egy lábnyom hijján két ölnyi mélységű. Tsak a' fedele van fagerendákból, a' teknője pedig tsupa vertt vagy kalapáltt vastáblákból készült, melyeket 30 ezer vasszeg foglal egybe. A' gőzladik vonó ereje 60 ló erejével bír. Egy ilyen vas gőzhajó készítésére az indította a' keletindiai társaságot, hogy a' Ganges vizében bizonyos vízi bogarak vagy férgek élnek, mellyek a' fából készült ladikokat keresztül furdalják 's az által haszonvehetetlenekké teszik. — Ez a' vas gőzladik kétszázezer forintba került.

Hajdan és ma.

Azon köz vélemény, melly a' hajdant általánosan áldja, és csak nem egekig magasztja, a' jelenkort pedig megvetve alázza, a' jóllétnek elvein alapúl, mellyel a'

hajdani világ bírt, mostani pedig nélküle sziklöködik. — Igaz lehet, hogy a' múlt századok szent hajdana különbözött a' mostanitól, de ha voltaképpen feszegetjük, mi oka lehet e' különbségnek, nem de azt találjuk, hogy a' régi világ tsakugyan most is megvan, de annak szelleme más, vagyis a' mi szokásunk, indulatunk, és életmódunk változott, 's egyedül magunk teszszük a' jelent roszzá 's a' hajdantól különbözövé. — A' hajdaniság kevéssel meg tudott elégedni; most soknál is többet kívánunk, nem elégedünk meg honni természetmányaival, 's azokat meg vetjük, mivel mindennapiak, — tsuda hogy a' kényerre, nem ügyelvén mindennapiságára, fogainkat méltatjuk, 's ez azon egyetlen zikkely, melly hajdantól, mostanságig divatoz, — a' mi a' többi emésztményeket illeti, azokat külföldről szerezni törekszünk, vagy országunkba tetemes nehézségekkel honnosítjuk, — a' honni délországi halmoknak nektárát megvetve, külsőket kívánunk, 's így teszünk a' víz nemiben is 's a' t. Ez okozza a' jóllét hiányát, mellyel természetszerént kellett a' hajdanna birni, mivel boldog szülőföldjének szüleménnyivel meg tudott elégedni, holott most nem kell már a' magyarnak honni nő, ámbár a' mi hajdani magyar eredetű Aszszonyainkba, a' más nemzeti Aszszonyások felett, meg volt azon legszebb ditsőség, hogy a' Magyarnak, nem kellett szebbnél szebb nőjét félteni, mivel arra a' másokkal való társalkodás okot nem adott, 's annak szívébe, férjén kívül senki viszhangot nem talált. — Vajha e' mostani erkölts - zavarodásban, midőn már némelly Aszszonyaink a' kutyákkal is szeretnek játszodozni, el ne változnék ama régi magyar ditsőség; 's a' kutyák tzirolgatások mellett okot ne találna, a' jelenkori magyar nője féltésiből eredő, fészkinék szent tsendje felzavarására! Így tehát kövessük Elődeinknek nyomdokit, 's azután bizonyosok lehetünk, hogy a' boldog hajdanna édenét, visszai dézzük.

Juhász Pál.

Rejtett szó.

Négy betű az Egész, ruhádon van, — feje
Nélkül testeden nem kedves, — két végseje
Majorod 's jószágod örzi.

Megfejtés: a' XXXVI Szám. Bértz.